

QADIMGI RIM: SIYOSIY TUZUM, MADANIY MEROS VA SIVILIZATSIYAVIY TA'SIR

Alimova Mahfuza¹

Omonova O'g'iloy²

Denov tadbirkorlik va pedagogik instituti

KEYWORDS

Rim imperiyasi, Rim Respublikasi, Senat, konsullar, legion, Rim huquqi, Forum, Patriitsiyalar, plebeylar, imperator, Yuliy Sezar, Oktavian Avgust, Kolizey, Rim yo'llari, Pax Romana, latin tili, Rim san'ati, rimlik faylasuflar, tarixchilar, sivilizatsiyalararo aloqalar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Qadimgi Rim tarixining asosiy bosqichlari, uning siyosiy tuzumi, ijtimoiy-iqtisodiy tuzilmasi, madaniy merosi va boshqa sivilizatsiyalarga ko'rsatgan ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada Rim imperiyasi va Rim Respublikasi davridagi asosiy institutlar, shuningdek, patriitsiyalar va plebeylar o'rtasidagi ijtimoiy tabaqalanish, forum va senat faoliyati, legionlar, hamda imperatorlar – xususan Yuliy Sezar va Oktavian Avgustning roli yoritiladi. Ushbu maqola qadimgi davr tarixini o'rganayotgan talabalar, tadqiqotchilar va qiziquvchilar uchun foydali manba bo'lib xizmat qiladi.

2181-2675/© 2025 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.15419974**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Kirish:

Qadimgi Rim — Yevropa tarixining eng muhim sivilizatsiyalaridan biri bo'lib, uning siyosiy, huquqiy va madaniy merosi bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Bu davrda shakllangan institutlar va tushunchalar, masalan, senat, konsullar, Rim huquqi kabi tizimlar zamonaviy jamiyatlarga ham ta'sir ko'rsatgan.

Asosiy qism:

Rim dastlab Respublika sifatida tashkil topgan bo'lib, u yerda senat va konsullar asosiy boshqaruv organlari sifatida faoliyat yuritgan. Lekin ichki ijtimoiy ziddiyatlar – patriitsiyalar va plebeylar o'rtasidagi kurashlar bu tizimni zaiflashtirdi. Bu holat oxir-oqibat imperiya tuzumining shakllanishiga olib keldi. Rim kuchining asosiy manbalaridan biri uning harbiy

salohiyati bo'lgan. Legionlar professional tayyorgarlikka ega bo'lgan askarlardan iborat bo'lib, Rimning keng hududlarni egallashiga sababchi bo'ldi. Pax Romana deb ataluvchi davrda esa nisbatan tinchlik hukm surgan. Yuliy Sezar va undan keyin taxtga kelgan Oktavian Avgust Rim tarixida katta iz qoldirgan shaxslar hisoblanadi. Ular markazlashgan hokimiyatni mustahkamlab, davlat boshqaruvini tubdan o'zgartirdilar. Rim madaniyati boy va serqirra bo'lgan. Forum, Kolizey, va Rim yo'llari kabi inshootlar buning yaqqol dalilidir. Rimda ishlab chiqilgan Rim huquqi esa hali-hanuz ko'plab mamlakatlar huquqiy tizimining asosi hisoblanadi. Latin tili esa butun antik dunyoda ilm va madaniyat tili bo'lgan. Rim o'zining keng imperiyasi orqali Gretsiya, Misr, Osiyo va boshqa hududlar bilan faol madaniy va savdo aloqalarini rivojlantirgan. Bu jarayon natijasida ko'plab bilimlar, texnologiyalar va diniy qarashlar o'zaro almashilgan. Qadimgi Rim sivilizatsiyasi Yevropa, Osiyo va Afrikaning bir qator hududlarini qamrab olgan, o'z davrining eng qudratli imperiyalaridan biri bo'lgan. Uning siyosiy tizimi, harbiy kuchi, huquqiy normalari, san'ati va madaniyati nafaqat o'z zamonida, balki keyingi asrlarda ham butun dunyo tarixiga ta'sir ko'rsatgan. Bugungi kunda ko'plab zamonaviy institutlarning ildizlari aynan Rimda shakllangan. Rim dastlab miloddan avvalgi VI asrda monarxiyadan voz kechib, respublika tuzumiga o'tdi. Bu tuzumda hokimiyat senat va har yili saylanadigan konsullar tomonidan boshqarilgan. Respublika davrida Rim kuchli demokratik elementlarga ega bo'lganiga qaramay, ijtimoiy tengsizlik — patritsiylar (zodagonlar) va plebeylar (oddiy xalq) o'rtasidagi ziddiyatlar siyosiy barqarorlikni izdan chiqardi. Miloddan avvalgi I asrga kelib, fuqarolar urushi avj oldi. Bu davrda Yuliy Sezar kabi harbiy yetakchilar o'z kuchini oshirib, respublika institutlarini zaiflashtirdi. Sezarning o'ldirilishidan so'ng vujudga kelgan siyosiy inqirozdan Oktavian Avgust (Avgust imperator) foydalandi va milodiy 27-yilda Rim Imperiyasiga asos soldi. Shu bilan Rimning yangi bosqichi boshlandi. Rim kuch-qudratining asosiy manbai — uning mukammal harbiy tizimi edi. Legionlar qat'iy intizomga, taktikaga va professional tayyorgarlikka ega bo'lgan. Har bir legionda 4 000 dan 6 000 gacha askar bo'lib, ular aniq rollarga ega kichik birliklarga bo'lingan. Rim armiyasi nafaqat harbiy kuch sifatida, balki sivilizatsiyalashgan hayotni yoyish vositasi sifatida ham xizmat qilgan. Harbiy yurishlar natijasida yangi hududlar zabt etilgan, u yerda yo'llar, akveduklar va shaharlarga asos solingan. Rim yo'llari imperiya hududini birlashtirishda muhim vosita bo'lgan. Yuliy Sezar o'zining diktatorlik lavozimini doimiy qilib olishga uringan va bu narsa Rim Respublikasining demokratik tamoyillariga tahdid solgan. Uning o'ldirilishi respublika tarafdorlari tomonidan amalga oshirilgan bo'lsa-da, natijada siyosiy inqiroz chuqurlashgan. Oktavian Avgust esa imperator sifatida siyosiy islohotlarni amalga oshirdi. U «Pax Romana» — ya'ni Rim tinchligi davrini boshlab berdi. Bu davrda ichki urushlar to'xtab, savdo va madaniyat gullab-yashnadi. U qonun-tartibot, soliq tizimi va harbiy xizmatda tub islohotlar olib bordi. Rim o'zining boy madaniy merosi bilan mashhur. Forum Romanum — bu Rimning siyosiy va ijtimoiy markazi bo'lib, u yerda yig'ilishlar, sud jarayonlari va diniy marosimlar o'tkazilgan. Rimda arxitektura san'ati yuqori darajada rivojlangan: Kolizey, Pantheon, akveduklar, amfiteatrlar bunga misol bo'la oladi. Rimning eng muhim meroslaridan biri — bu Rim huquqi. U umumiy huquq, shaxsiy mulk huquqi, shartnoma huquqi kabi sohaga oid normalarni ishlab chiqqan. Bu tizim ko'plab

zamonaviy huquqiy tizimlar — xususan, Yevropa davlatlarining kodifikatsiyalangan huquq tizimlariga asos bo'lgan. Shuningdek, latin tili ham madaniyat va fan tili sifatida ko'plab asarlar, jumladan tarix, falsafa, tibbiyot sohalarida ishlatilgan. Rim imperiyasi o'zining geografik kengligi sababli turli xalqlar — yunonlar, misrliklar, keltlar, german qabilalari bilan aloqa qilgan. Bu madaniy va ilmiy almashinuvlar natijasida Rim san'ati va fanida Yunoniston falsafasi, Misr astronomiyasi, Osiyo savdo yo'llari singari tashqi ta'sirlar sezilgan.

Rim tasviriy va amaliy bezak san'ati antik badiiy madaniyatning so'nggi, yakunlovchi davri hisoblanadi. R.da arxitektura, haykaltaroshlik va rassomlik san'atida realizm kuchaydi, ularda Yunoniston san'atidagidek afsona (mif)lar emas, tarixiy shaxslar, voqealar ko'proq aks ettirildi. R. san'atining qad. davrida Etruriya san'atining ta'siri kuchli bo'ldi. Puni urushlari va oxirgi respublika davri (miloddan avvalgi 31-asrlar) san'atida Buyuk Yunoniston (Janubiy Italiya) va rimliklar istilo qilgan sharqiy yunon shaharlari san'ati bilan uyg'unlikda rivoj topdi. Binolar ulug'vor qurildi, turar joylar tabiatga yaqinlashtirilib barpo qilina boshladi (ayniqsa, shahardan tashqaridagi villalar), miloddan avvalgi 2-asrdan boshlab betondan foydalanildi, bu binolarni arzon va tez qurishga, shakllari turlituman bo'lishiga imkon berdi. Miloddan avvalgi 2—1-asrlarda tomoshaxonalar, teatrlar takomillashtirildi, tomoshabinlar o'tiradigan joylar galereya, zinapoyalar bilan sahnadan, tomosha ko'rsatiladigan maydonidan ajratildi.

Tasviriy san'atda miloddan avvalgi 3—1-asrlarda portret haykal rivoj topdi, shaharlar rasmiy kishilar va qahramonlarning haykallari bilan bezatildi. Respublika davrida tarixiy mavzularda relyeflar ko'p ishlandi, monumental bezak rassomligi, mozaika, qimmatbaho toshlarni badiiy ishlash san'ati yuksaldi. Qadimgi Rim me'morligining yuksak ravnaqi imperiya gullabyashnagan davrga to'g'ri keladi. Binolarning monumentalligiga (arkalar, toqli, gumbazli binolar) ahamiyat berildi, imoratlar haykaltaroshlik, rassomlik san'ati asarlari bilan jozibadorlashtirildi. Arxitektura imperator shaxsini ulug'lashga va imperiya qudratini ko'z-ko'z qilishga xizmat qiladi.

Masalan, Rim falsafasi asosan yunon faylasuflari — Platon va Aristotelga tayanadi. Tsitseron, Seneka kabi rimlik faylasuflar esa o'z asarlarida bu g'oyalarni rivojlantirgan.

Qadimgi Rim tarixiy taraqqiyotda markaziy o'rin egallagan sivilizatsiyalardan biridir. Uning siyosiy, huquqiy va madaniy yutuqlari nafaqat o'z davri uchun, balki butun insoniyat tarixida chuqur iz qoldirgan. Bugungi demokratik institutlar, huquqiy tizimlar va shaharsozlik tamoyillarining ko'plari aynan Rimga borib taqaladi. Bu sababli, Rim tarixini chuqur o'rganish — hozirgi jamiyatni anglashda va kelajakni qurishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa:

Qadimgi Rim sivilizatsiyasi dunyo tarixida chuqur iz qoldirgan. Uning siyosiy va madaniy tizimlari, harbiy kuchi va madaniy yutuqlari nafaqat o'z davrida, balki bugungi kunda ham dolzarbligini yo'qotmagan. Bu merosni chuqur o'rganish — zamonaviy jamiyat taraqqiyotini tushinishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jahon tarixi:Qadimgi Sharq, qadimgi Yunoniston va Rim tarixi. --D. J. Urakov.
2. Qadimgi Rim-----Shavkat Hayitov --
3. O'zMe. Birinchi jild. Toshkent. 2000y
4. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi-200-2005
5. : Henry Conors | conors@fashionrebelsbook.com
6. Qadimgi Rim madanyati----snapis.uz